

Разкопките на средновековни християнски некрополи в района на комплекса „Марица – Изток” датират от 1973 г. Те могат да се обособят в две големи хронологически групи: некрополи с обща датировка X–XII в. и некрополи от епохата на османското владичество в българските земи. Тук ще бъдат разгледани некрополите от първата група, към която се отнасят некрополите от Обручище, Мъдрец, Овчарци, Попова могила до Староселец, Знаменосец I и II, Полски Градец, Гипсово и Искрица I и II.

Данните от археологическите проучвания на некрополите показват, че всеки град е имал свой некропол локализиран около малка църква. Крепостите и селата също имат некрополи и църкви. Понякога, след като селището нараснело, първичните некрополи били изоставени и затова в някои селища има по два или три некропола.

Според топографското положение некрополите са разделени в три групи:

I група: представена от големи некрополи, локализирани около малки църкви на наклонени или малки възвишения или могили; некрополите са близо до селищата (такива са некрополите Полски Градец, Знаменосец I и II и Мъдрец). Главната характеристика за тези некрополи е, че принадлежат на същите селища и са локализирани на същите могили или възвишения, най-често на източната, по-рядко на южната и западната и много рядко на северната им страна т. е има стремеж некрополите да се изграждат на слънчеви места, което е пряко свързано с ролята на слънцето в религиозната идеология;

II група: представена от малки некрополи без църкви, локализирани в насипа на могили (некрополите Староселец, Овчарци и Обручище); за разлика от първата група тук гробовете като правило обхващат северната половина на могили; локализирани са на известно разстояние от селищата; тук не се срещат застъпващи се гробове, което е характерно за I и III група; проучванията показват, че некрополите от тази група не са главните за селищата; по-вероятно е те да принадлежали на отделни видове квартали на селищата.

III група: представена от некрополи разположени по склоновете на високи речни тераси; както и тези от I група са големи, имат църква и са близо до селищата (некрополите Искрица и Гипсово).

Некрополите от I и III група нямат предварителна планировка и застъпващите гробове в тях са често срещани. Некрополът Искрица I представлява изключение от това правило – в него гробовете са подредени в редица.

Погребалният ритуал в некрополите в комплекса „Марица-Изток” се препокрива с християнските погребални обичаи. Погребването е чрез трупополагане в гробни ями, с ориентация запад-изток. Гробните съоръжения при всички случаи са правоъгълни или заоблени в двата края ями, вкопани в насипа или в здравия терен (при плоските некрополи). В няколко случая има ограждане с камъни или вторично използвани тегули от една или няколко страни (пр. няколко гроба от некрополите до с. Мъдрец и Знаменосец II). Дълбочината на гробните ями варира от 0,30 до 1,25 м от днешната повърхност. Ориентацията на гробните ями е запад-изток с малки отклонения даже в границите на един и същ некропол, като погребаните във всички случаи са положени с главата на запад. Положението на ръцете, също е свързано с християнския обичай – те са кръстосвани в областта на гърдите или корема. Във всички некрополи се срещат изолирани случаи на едната или двете ръце опънати до тялото. Останки от гредоред или ковчег са открити в некропола до с. Овчарци и некропола Знаменосец I.

В некрополите се срещат и гробове, в които скелетите са оградени с камъни или вторично използвани тегули. Така при гроб № 2 от некропола Знаменосец II скелетът е ограден с вертикално изправени плочести камъни и тегули от запад и изток. При гроб № 2 от същия некропол от запад на черепа е забита вертикална тегула, а при гроб № 5 до краката от двете страни са изправени вертикално единични камъни. В гроб № 6 са оградени ходилата и т. н. Според някои автори ограждането на трупа в даден вариант е обусловено от строгото спазване на някакъв ритуал, който е прилаган в точно определени случаи. Подобни ограждания на скелетите са регистрирани при голям брой средновековни некрополи. Етнографските данни обаче свидетелстват, че най-често мъртвите са били погребани в дървен ковчези, сковани не с железни, а с дървени гвоздеи. При липсата на ковчези, мъртвите са били погребвани в черга, която била затискана с камъни и плочи. Според Б. Борисов, откриването на плочести камъни, тегули и тухли около скелетите е следвало точно това правило, а не е свързано с някакъв специален ритуал.

В некропол Искрица I се наблюдават различни ритуални действия за обезвреждане и обездвижване на мъртвия – връзване на краката при ходилата, отрязване на стъпалата или части от тях, разрушаване на части от скелета, затискане на гроба с камъни. Действията за предпазване от вампирисване са извършвани както при самото погребение, така и известно време след него. Ритуална ампутация и разрушаване на

части от скелета са засвидетелствани в редица некрополи в Североизточна България: от некропола при с. Градешница, Врачанско, в Югозападна България – некрополите до с. Туховище, Благоевградско и с. Ковачево, Пазарджишко, в Южна България – от некропола на средновековното селище върху Севтополис, и в Кабиле. От района на „Марица – Изток” гробове, при които са установени подобни ритуални действия, са проучени в средновековните некрополи до селата Староселец и Овчарци. По археологически път от действията за предпазване от вампирисване могат да се потвърдят единствено следните: опалването на гроба с огън, поставянето на въглини при погребания, завързване краката на покойника или поставянето на камъни върху някои особено важни части от трупа – главата, краката или сърдечната област като средство да се попречи на мъртвия да се върне в света на живите; разместване или отстраняване на отделни или повечето от костите, чрез ампутация или по друг начин, както и едновременното прилагане на няколко от тях. Факт е, че не винаги може да се установи със сигурност дали се касае за съзнателна човешка намеса, в смисъл на целенасочено повреждане на скелета или разбъркването на костите и липсата им понякога е резултат от дейността на други фактори – от натиска на пръстта, нарушаването на гроба от грабителите, обработка на почвата и други подобни.

Гробният инвентар открит в некрополите от комплекса „Марица – Изток” включва накити за глава и шия, накити за тяло и накити за ръце.

Накитите за глава са обеци (изработени от медна, бронзова или сребърна тел) и надушници. От обиците най-многобройният тип са обиците-обикновена халка, а се срещат и обици-халки, с нанизана на кържилото халкичка, по-луксозните обици-луници и сребърни с филигранна украса. Към групата на накити за украса на главата и шията принадлежат и мънистените нанизани. Вероятно не всички открити са от огърлици, а с тях са украсявани кърпи или ленти, които са прихващали косите на погребаните, тъй като най-често са намирани в областта на главата и под брадичката, а не само по тялото. Нанизите са от няколко десетки до няколко хиляди стъклени мъниста.

Към групата на накитите за украса на ръцете се отнасят пръстени и гривни. Повечето пръстени представляват обикновена халка от бронзова или медна тел с обло сечение, а се срещат и пръстени с триъгълно напречно сечение на тела, пръстени с елипсоидна плочка, върху която е врязана пентаграма, пръстени от плоска бронзова лента с припоена касета, пръстени-халки от два усукани бронзова тела и др. Гривните според материала от който са изработени се разделят на метални – железни и бронзови и стъклени. От бронзовите се срещат гривни от обла тел с разминаващи се краища и без никаква украса, гривните от обла тел със сплеснати разширени краища и украса, гривни от масивна тел със стесняващи се краища и разнообразна украса, шарнирно затварящи се гривни и др. Железните гривни не предлагат разнообразие – изработени са от

пръчки с кръгло сечение, незатворени, краищата извити като халкичка. Гривните изработени от стъкло според сечението си са обли, елипсовидни и плоски. Характерно за тях е, че в мястото на слепване сечението им е четириъгълно. Преобладават гривните със син или тъмносин цвят, а по-рядко се срещат от безцветно или прозрачно стъкло.

Към групата накити за украса на тялото принадлежат токите – бронзови и железни.

Към тази група може да се отнесе и един шарнир, намерен в областта на кръста на погребания в гроб № 24 на некропол Искрица I. Той вероятно е служел за захващане на двата края на колана. Състои се от бронзов щифт, който се е вмъквал в шарнирно разположени халки.

Обикновено накитите за глава и шия, ръце и тяло са носени приживе от починалите, но поне в два случая – в некрополите Овчарци и Староселец I, част от инвентара е бил положен в гроба след извършване на погребението.

Според намерените материали най-ранни са некрополите Овчарци и Староселец I. Те са възникнали към края на X в. Но, докато некрополът Староселец I може да се датира в по-тесни рамки – до края на XI в., то някои находки от Овчарци позволяват горната му граница да достигне първите десетилетия на XII в. Към XI–XII в. датира некрополът до с. Обручище. Развитият тип на гробните съоръжения, а и някои находки извън некропола край Мъдрец, довеждат границата на този некропол до първата половина на XIII в. Малкият брой на проучени гробове от некрополите Знаменосец I и II и липсата на датиращи накити значително затруднява точното им датиране. И двата некропола са отнесени най-общо към целия период на съществуване на селището, а именно X–края на XII в. без да може да се определи дали те са били използвани едновременно или са разновременни. Некрополът до Полски Градец засега не дава възможност за по-прецизно датиране, освен общото твърдение за X–XIV в. пак по данните, получени от сондажните проучвания на селището. Некрополът Искрица I принадлежи на крепостта и възниква заедно с нея около началото на XI в. , като се използва до средата на XII в. , когато е изнесен извън стените на крепостта. Горната граница на вторият некропол е края на XII в. , когато загива и самата крепост.

